

فصل چهارم

پیشینه تاریخی استان مرکزی

درس ۱۰ پیشینه سکونت انسان در استان

استان مرکزی با توجه به موقعیت جغرافیایی خود، در حد فاصل مرکز فلات ایران و زاگرس، همواره به عنوان یک منطقه بینابینی، در کنش و برهم کنش های فرهنگی در سه دوره پیش از تاریخ، تاریخی و اسلامی مطرح بوده است. به طور کلی بررسی سیر تحول جوامع بشری در استان مبتنی بر بررسی ها و کاوش های باستان شناسی از یک سو و اشارات متون تاریخی از سویی دیگر است. این استان از سویی در محدوده شهرستان های خمین، محلات، دلیرجان، اراک، زرنديه، آستیان و تفرش در دوره پیش از تاریخ تحت تأثیر فرهنگ های شکل گرفته در حوزه فلات و از سویی در شهرستان های خنداب، شازند و کمیجان در حاشیه زاگرس تحت تأثیر فرهنگ های شکل گرفته و نفوذ یافته در منطقه زاگرس میانی بوده است. قدیمی ترین شواهد شناخته شده از شکل گیری استقرارهای بشری در دوره پیش از تاریخ، سکونتگاه های انسانی است که بر اساس تکنیک های به کار رفته در ساخت ابزارها و مصنوعات سنگی (خراشنده ها، تیغه های سنگی و...) قابل بررسی و تمیز دادن از یکدیگرند. نمونه چنین استقرارهایی را می توان در شهرستان هایی چون دلیرجان، زرنديه و فراهان سراغ گرفت.

شکل ۲-۴ نمونه هایی از ابزارهای سنگی استفاده شده توسط بشر مربوط به هزاره چهارم ق.م (مس سنگی)

شکل ۴-۱ نمونه ای از سنگ نگاره های تیمره (خمین)

بیشتر بدانیم

به نظر می رسد غارنشینی معرف قدیمی ترین استقرارهای انسانی در سطح استان باشد؛ اما واقعیت آن است که شواهد استقرار در غارها به دوره جدیدتر یعنی عصر فلز (هزاره های چهارم و سوم قبل از میلاد) بر می گردد. با عبور از دوره نوسنگی بدون سفال، سکونت های دائمی شکل می گیرد که مظاهر آن را باید یک جانشینی، اهلی کردن حیوانات

و استفاده از سفال دانست. نمونه سکونتگاه‌های این دوره که با نمونه سفال‌های دست ساز و اولیه، ریز تیغه‌ها و تیغه‌های سنگی و پیکره‌های گلی انسانی و حیوانی و... قابل شناسایی‌اند، در دشت ساوه و خمین در کنار رودخانه‌ها و انشعابات آن‌ها می‌توان مشاهده کرد. در دوره‌های جدیدتر یعنی دوره استقرار مس سنگی، مفرغ و آهن که براساس شناخت بشر از فلزات مختلف نام‌گذاری شده‌اند، این استان سهم قابل توجهی را به خود اختصاص داده است. در این دوره‌ها که شروع آن از هزاره پنجم و پایان آن را هزاره اول قبل از میلاد می‌دانند، جوامع بشری رشد کرده و روستاها به سمت شهر شدن نزدیک می‌شوند. مناسبات تجاری - فرهنگی میان جوامع برقرار، نظام‌های حاکمیتی و حرفه‌های جدیدی شکل‌گیری و تقویت می‌شوند. در سه دوره یاد شده تعداد استقرارهای انسانی نسبت به دوره نوسنگی افزایش می‌یابند. غالب استقرارها در سه دوره یاد شده معرف تبادلات میان منطقه‌ای، رشد و بالندگی فرهنگ‌های بومی، جایگزینی فرهنگ‌های وارداتی و جابه‌جا شدن مرتب فرهنگ‌های بومی و غیر بومی و تأثیرات متقابل آن‌هاست و سهم همه شهرستان‌های استان از سه دوره یاد شده مساوی است؛ با این تفاوت که شهرستان‌های نزدیک به زاگرس بیشتر معرف تأثیرات فرهنگی منطقه همجوار یعنی زاگرس مرکزی و شهرستان‌های حاشیه فلات مرکزی معرف فرهنگ‌های شکل گرفته و رسوخ یافته در ناحیه مذکورند. آثار و شواهد دوره‌های پیش‌گفته از جمله سفال‌های منقوش به طرح‌های هندسی، انسانی، حیوانی، ابزارهای سنگی و... پیشرفت جوامع و تأثیرپذیری آن‌ها از فرهنگ‌های بومی و غیر بومی را نمودار می‌سازند.

شکل ۴-۴- نمونه‌ای از سفال منقوش از بز کوهی مربوط به هزاره چهارم (ق.م)

شکل ۴-۳- نمونه‌ای از سفال‌های منقوش مربوط به هزاره چهارم (ق.م)

استان مرکزی قبل از اسلام

برتری دوره تاریخی (دوره‌ای که انسان موفق به اختراع خط و به‌کارگیری آن می‌شود) در استان و در قبل از اسلام، مربوط به دوره اشکانی است. در این دوره تعداد سکونتگاه‌های بشری، مظاهر و نمودهای باستانی در قالب آثار و تپه‌های باستانی قابل توجه است. رشد کمی سکونتگاه‌ها در سطح استان نشان از نقشی ممتاز در دوره یاد شده دارد. شواهد و یادگارهای بسیاری از دوره اشکانی در این منطقه شناسایی شده‌اند که چشمگیرترین آن‌ها یادمان‌هایی چون خورمه محلات است.

پیشینه تاریخی استان

کاوش‌های باستان‌شناسی و مطالعات تاریخی حکایت از غنی بودن تاریخ این استان در عصر ساسانی دارند. از این دوره به جز تپه‌ها و اماکن باستانی، نمادهایی باقی مانده‌اند که در نوع خود جالب توجه‌اند؛ به طور نمونه آتشکدهٔ آتشکوه (نراق)، پل بند نیم‌ور، میل میلونه (محلات)، پل دختر و سمسق (رودبار تفرش)، قلعهٔ گبری خمین و بقایای آتشکدهٔ فردقان (کمیجان) از جمله آثار شاخص این دوره‌اند.

شکل ۴-۶ — آتشکدهٔ آتشکوه تیمور مربوط به دورهٔ ساسانی

شکل ۴-۵ — ستون‌های بر جای مانده واقع در خورهُ محلات مربوط به دورهٔ سلوکی — اشکانی

استان مرکزی پس از ورود اسلام تا عهد حاضر

ورود اسلام حیات سیاسی، اجتماعی و اقتصادی استان مرکزی را وارد مرحلهٔ جدیدی کرد. دین اسلام با آیین و شعائری همراه بود که کلیت فرهنگ و تمدن ایرانی را تحت تأثیر قرار داد و به آن تشخیصی ممتاز بخشید. با پذیرش دین جدید، نمادهای اسلام خواهی در شهرها بر پا شدند؛ از جمله مهم‌ترین آن‌ها مساجدی هستند که زینت بخش شهرها شده‌اند. در این میان سهم استان از مظاهر سده‌های اولیهٔ ورود اسلام مساجدی چون: مسجد جامع ساوه و مناره‌هایی چون منارهٔ مسجد سرخ و شش ناو تفرش و شکل‌گیری شهری تاریخی و در خور توجه یعنی کرج ابودلف (به مرکزیت شهر آستانهٔ امروز) است.

شکل ۴-۸ — بقعهٔ امامزاده ۷۲ تن ساروق اراک مربوط به دورهٔ ایلخانی (محل) که کربلایی کاظم ساروقی حافظ قرآن شد.

شکل ۴-۷ — بقعهٔ امامزاده شاهزاده حسین نظام آباد فراهان مربوط به دورهٔ ایلخانی

بیشتر بدانیم

کرج ابودلف

تا آغاز قرن سوم هجری در منابع تاریخی و جغرافیایی از این شهر کمتر یاد شده است. این امر شاید بدان علت باشد که این مکان در حد یک روستا بوده است؛ لیکن با شروع قرن سوم هجری، در دوره خلافت هارون الرشید (۱۹۳-۱۷۰ ه.ق) این منطقه (کرج) به اقطاع خاندان عربی تبار «ابودلف عَجلی» واگذار شد. ابودلف قاسم بن عیسی عَجلی در سال ۲۱۰ ه.ق به عنوان اولین نماینده رسمی خلیفه عباسی، شهر کرج را بازسازی و ابنیه جدیدی در آن بنا کرد و به آن رونق و آبادانی بخشید. پس از وی جانشینانش از ۲۲۶ تا ۲۸۵ ه.ق در این شهر حکمرانی کردند. همچنین علی بویه (عماد الدوله) در سال ۳۲۰ ه.ق از جانب مرداویج زیاری به فرمانروایی این منطقه انتخاب شد و به همراه او گروهی از افسران مورد اعتماد خود را نیز به این شهر اعزام کرد. دیری نگذشت که مرداویج نسبت به وفاداری سرداران دیلمی از جمله علی دچار تردید شد. به همین دلیل به برادرش «وشمگیر» و وزیرش حسین بن محمد ملقب به «عمید» نامه نوشت که از خروج سرداران دیلمی از ری جلوگیری کنند. عمید، نامه را از روی عمد و دیر بر وشمگیر خواند که در نتیجه آن علی از قلمرو ری خارج شده بود. بدین ترتیب با تسلط علی بن بویه بر کرج، پادشاهی طولانی مدت آل بویه بر این منطقه برقرار گردید.

شکل ۹-۴- نمونه‌ای از سکه‌های یافت شده مربوط به دوره اسلامی در استان مرکزی

اسناد و مدارک تاریخی حکایت از آن دارند که استان مرکزی به‌ویژه مناطقی چون فراهان و آوه یکی از کانون‌های اصلی تشیع در تمام تاریخ ایران بوده که همجواری با قم و ری در این امر مؤثر بوده است.

پیشینه تاریخی استان

آوه پس از ورود سادات علوی و اهمیت بخشی از دولت روز یعنی آل بویه، از چنان جایگاهی برخوردار شد که به عنوان یک شهر شیعی بعد از قم شناخته شد. شیعه خواهی در مناطق شیعه مذهب، شکل گیری بناهای مذهبی چون امامزاده ها را باعث شد. مشاهد متبرکه آنان در آوه امروزه محل حاجت خواهی مؤمنان بسیاری است.

شکل ۱۰-۴- بخشی از شهر تاریخی آوه که توسط حفاری های باستان شناسان به دست آمده است.

دوره سلجوقی : این دوره از تاریخ ایران یکی از نقاط عطف تاریخ هنر و معماری به شمار می رود. در این میان استان مرکزی در دوره مورد نظر مانند دوره آل بویه شاهد خلق شاهکارهای معماری با ارزشی از جمله مسجد جامع ساوه، بقعه پیر مرادآباد فراهان و برج آرامگاهی اوجان در دشت ساوه است. از آنجا که این دوره، دوره طلایی فعالیت اسماعیلیان محسوب می شود، مناطقی چون تفرش و ساوه از کانون های مهم آنان بوده است. در اهمیت تجاری و مواصلاتی این منطقه در دوره مورد نظر باید گفت که به استناد منابع تاریخی، بخشی از جاده جهانی ابریشم از زرننده، ساوه و شهر تاریخی مسکویه یا مشکویه (واقع در منتهی الیه شمال استان که زادگاه ابن مسکویه، مورخ شهیر و نویسنده کتاب تجارب الامم است) عبور می کرده است.

شکل ۱۱-۴- مسجد جامع ساوه مربوط به دوره سلجوقی

برای مطالعه

دوره مغول - ایلخانی : استان مرکزی در دوره مغول - ایلخانی تاریخی با شکوه در ابعاد و زمینه‌های مختلف دارد. در این دوره با توجه به شرایط سیاسی و اجتماعی روز (به‌ویژه سیاست حمایتی مغولان از تشیع) بسیاری از بناهای آرامگاهی فاخر در مناطق و شهرهای مختلف استان با آرایه‌های زیبا و درخور تحسین ساخته شد. در این میان سهم دو منطقه فراهان و ساوه ممتاز و درخور توجه است. غالب بناهای زیارتگاهی و کهن فراهان از جمله امامزاده هفتاد و دو تن ساروق، امامزاده عبدالله فارس‌بیجان، امامزادگان تبرته، امامزاده شاهزاده حسین نظام‌آباد و چند بقعه دیگر و هسته‌های جمعیتی روستایی و شهری چون ساروق و ذلف‌آباد شکل گرفتند.

در ساوه نیز به‌همین شکل بناهایی چون : امامزاده سید اسحاق، بقعه اشموئیل نبی، امامزاده زکریای جوجین و... ساخته شدند. بناهای به یادماندنی دیگری چون امامزاده عبدالله کودزر (اراک)، امامزاده ابوالحسن و آمنه خاتون دیزآباد (خنداب) و امامزاده عبدالله (محلات) از نمونه‌های ممتاز معماری مذهبی عصر مغول - ایلخانی به شمار می‌روند. سبک معروف سفالی موسوم به «سبک سلطان‌آباد» مربوط به سده هفتم ه.ق از این دوره، در دو منطقه فراهان و ساوه شناسایی شده‌اند.^۱

دوره تیموری : تاریخ استان مرکزی در دوره تیموری ارتباط تنگاتنگی با انجدان اراک یافته است. پس از اختلافات داخلی فرقه اسماعیلیه و انشعاب آن‌ها به قاسم شاهی و محمدشاهی، انجدان به‌عنوان مرکزی برای فعالیت مذهبی امامان نزاری قاسم شاهی انتخاب شد. جایگاه و نفوذ فوق‌العاده آنان در منطقه و در زمینه‌های سیاسی - مذهبی و اجتماعی موجب تهاجم تیمور به این روستای مهم گردید که حاصل آن نابودی روستا بود. بعدها مرکزیت اسماعیلیان

۱- استان مرکزی در متون تاریخی و جغرافیایی و در طول تاریخ کهن آن، به نام‌هایی چون «جبال» و «عراق عجم» شهرت داشته است.

ایران پس از سیصد سال از انجدان به کهک (دلیجان)، شهر بابک کرمان و در نهایت به هندوستان منتقل شد. آرامگاه امامان اسماعیلی از جمله شاه قریب و شاه قلندر در انجدان مستنداتی بازمانده از این دوره‌اند. در این میان همچنین باید به سبک معماری تیموری در استان مرکزی اشاره کرد. برای نمونه می‌توان آثار باقی مانده از هنر معماری شهر تفرش (بقاع متبرکه) و خمین (امامزاده عبدالله در میشیجان) را نام برد.

شکل ۱۲-۴ آرامگاه شاه‌قلندر از رهبران اسماعیلیه واقع در روستای انجدان اراک
مربوط به دوره تیموری (مرمت آن در سال ۹۰۸ ه. ق دوره صفویه انجام شده)

دوره صفوی : تاریخ استان مرکزی در دوره صفوی شاهد گسترش یکپارچه مذهب تشیع است که باب جدیدی را در تاریخ و فرهنگ این استان به خود اختصاص می‌دهد. با کوچاندن طایفه‌ای تحت عنوان بزچلو به محدوده شهرستان فعلی کمیجان، تاریخ مردم تات و فارس زبان این ناحیه دستخوش دگرگونی می‌شود. رشد و گسترش این مذهب در درجه اول در آثار معماری مذهبی انعکاس یافت. به طور مثال بقاع شیعی محدوده تفرش در اوایل دوره صفوی و بیشتر در دوره شاه طهماسب ساخته شد. آثار دیگری چون بقعه سهل بن علی در آستانه با حضور شاه اسماعیل صفوی مرمت و بازسازی گردید. از دیگر تحولات مذهبی استان در این دوره تحت تعقیب قرار گرفتن اسماعیلیان در اوایل حکومت صفوی است که این امر به مهاجرت آنان به روستای کهک دلیجان انجامید. در این دوره که عصر تمرکززدایی ارامنه از مرکزیت جلفاست، شواهدی از حضور ارامنه و فعالیت‌های آن‌ها در روستاهایی که خود بنا نهادند، دیده می‌شود.

شکل ۱۳-۴- بقعه امامزاده سهل بن علی واقع در شهر آستانه (کرج ابودلف)

دوره زندگی : تاریخ استان مرکزی در دوره زندگی بیشتر با تاریخ حکومت‌های محلی به عنوان نمایندگان حکومت زند پیوند می‌خورد. از جمله اقدامات این حاکمان عمران روستاها و ایجاد بناهای عام المنفعه است. یکی از حکمرانان محلی این دوره کلبعلی خان خلج نام دارد که در خرقان و نوبران عمارات و بناهایی در خور توجه باقی گذاشته است.

دوره قاجار : دوره قاجار در تاریخ استان مرکزی به لحاظ وقوع تحولات سیاسی، اقتصادی و اجتماعی یک دوره منحصر به فرد به شمار می‌رود. در این دوره زیستگاه‌های روستایی رشد می‌کنند و جمعیت در سراسر استان به صورت نسبی افزایش می‌یابد و شهر فعلی شازند تحت عنوان «ادرس آباد» توسط ارامنه مهاجر شکل می‌گیرد که تا قبل از تحولات و نام‌گذاری به این نام، چند گورستان تاریخی و کلیسایی به نام هاکوپ بوده است و روستاهایی ارمنی‌نشین نیز در این حوزه وجود داشته‌اند.

در این دوره انتقال مهاجران ترک زبان به مناطق مختلف استان، باعث تحولات بسیاری در زمینه‌های اجتماعی و سیاسی شد. استقرار و سکنی گزیدن آنان از یک سو موجب عمران و آبادانی مناطق متروکه طی سالیان متمادی شد که از جمله این مناطق می‌توان به چهارچشمه خمین، سربند، دشت ساوه و نوبران اشاره کرد و از سوی دیگر باعث چالش‌های فرهنگی – سیاسی در مناطقی چون فراهان گردید. دامنه این چالش‌ها آن قدر وسیع بود که خود مبنای شکل‌گیری شهر اراک شد. هم‌سویی دولت قاجار با ترک زبانان و واکنش مردم فراهان به این موضوع، موجب اعتراض و شورش مردم این منطقه گردید. ویرانی مرکز این اعتراضات یعنی ذلف‌آباد، انعکاسی از چالش‌های یاد شده بود. علی‌رغم سرکوب قیام مردم ذلف‌آباد، تداوم شورش مردم فراهان موجب شد تا فتح‌علی‌شاه، دستور ساخت شهر نظامی «سلطان‌آباد» را به یوسف‌خان گرجی بدهد. سپهدار مذکور در سال ۱۲۳۱ ه.ق این قلعه نظامی را تبدیل به اولین شهر جدید در دوره معاصر کرد که بر مبنای هدف‌های مشخص برنامه‌ریزی، ایجاد و تکمیل گردید و برای زندگی و استقرار جمعیت تدارک دیده شد. ساختمان شهر از روی نقشه دقیق و برنامه‌ریزی شده و به صورت شطرنجی با کوچه‌ها و معابر هم اندازه و موازی برای زندگی و استقرار جمعیت و در جهت خدمات رسانی به آنان تأسیس گردید. شهر از دو محله بزرگ هم‌قرینه تشکیل شده بود که زیربنای هر دو مساوی و حد فاصل دو محل، بازار بزرگ شهر بوده است.

شکل ۴-۱۴- شهر تاریخی ذلف‌آباد فراهان مربوط به دوره ایلخانی

شکل ۴-۱۶- ساختمان کلیسای مسروپ مقدس واقع در اراک مربوط به دوره قاجار

شکل ۴-۱۵- بازار اراک مربوط به دوره قاجار

فعالیت ۴-۱

آثار باقی مانده از دوره‌های مختلف تاریخی محل زندگی خود را بررسی و گزارش آن را به کلاس ارائه کنید.

درس ۱۱ ❀ برخی از شخصیت‌ها و نام‌آوران استان

استان مرکزی بخشی از سرزمین کهن ایران است که به جهت سخت‌کوشی و عزت نفس مردمش توانسته از گذشته‌های دور تاکنون چهره‌های توانمند و شخصیت‌های ارزشمند فراوانی را به فرهنگ بشری، تمدن اسلامی و جامعه ایرانی تقدیم کند. همین بس که بدانیم این دیار تاریخی در دوره اسلامی بیش از ۵۶ نفر عالم و اندیشمند دینی را در دامان خود پرورش داده است؛ از جمله: حضرت امام خمینی (ره) بنیان‌گذار جمهوری اسلامی ایران، حسین بن روح نوبختی (نفر سوم از نواب اربعه امام زمان عج)، آیت‌الله محمدعلی اراکی از مراجع بزرگ تقلید شیعه، آیت‌الله شیخ محمد سلطان، آقا ضیاءالدین عراقی، ملا فتحعلی سلطان‌آبادی، آیت‌الله میرزا حسن آشتیانی، (نماینده آیت‌الله میرزا حسن شیرازی در تهران در دوره ناصرالدین شاه که در لغو قرارداد توتون و تنباکو تلاش فراوانی کرد) ملا احمد و ملا مهدی نراقی، آیت‌الله عبدالنبی و فسی عراقی (از مراجع تقلید)، سید عبدالحمید سجادی و فسی (اولین طلبه شهید انقلاب مشروطه)، آیت‌الله آقانورالدین حسینی عراقی معروف به آقانور (از طرفداران جدی انقلاب مشروطه که در پیروزی آن نقش مثبتی داشته است)، آیت‌الله توسلی (رئیس دفتر امام خمینی «ره»)، شهید فضل‌الله محلاتی (نماینده امام در سپاه پاسداران) و کربلایی کاظم ساروقی.

همچنین بیش از ۴۰ سیاستمدار تراز اول کشور از جمله: قائم مقام فراهانی، امیرکبیر، دکتر محمد مصدق و بیش از چهل دانشمند و نویسنده همانند: عباس اقبال آشتیانی، پروفسور محمود حسایی (پدر علم فیزیک ایران)، عباس صاحب تفرشی (پدر کارتوگرافی ایران)، دکتر محمد قریب، ابراهیم دهگان و دکتر مصطفی چمران را به ایران اسلامی هدیه کرده است. در این گذر کم نیستند ادیبان و شاعرانی که نشر و نظم آن‌ها زبازد خاص و عام است؛ این فرزندگان ادیب بیش از ۹۰ نفر بوده‌اند که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به سلمان ساوجی، پروین اعتصامی، عالم تاج قائم مقامی، فخرالدین عراقی، ادیب الممالک فراهانی، دکتر محمود صناعی و پروفسور فضل‌الله یارمحمدی اشاره کرد.

همچنین بیش از ۵۰ نفر هنرمند، موسیقیدان، بازیگر سینما و نقاش، خوشنویس از این خطه برخاسته‌اند که از آن جمله می‌توان به حسین علی نیک، علی اکبر امینی، علی اکبرخان فراهانی، عیسی خان بهادری، علی حاتمی، فتحعلی واشقانی، حسین فرخی، نظام فاطمی و بهزاد فراهانی اشاره کرد. در زیر به معرفی برخی از این بزرگان می‌پردازیم:

۱- امام خمینی (ره)

حضرت امام خمینی (ره) به عنوان یکی از مهم‌ترین معلمان تاریخ جهان در قرن بیستم میلادی توانست با حرکت خود و هدایت توده‌های مردم، نظام سلطنت را برای همیشه در ایران نابود کند و نظام جمهوری اسلامی را با برگزاری همه پرسی در تاریخ دوازدهم فروردین ماه ۱۳۵۸ ه.ش برقرار سازد. ایشان در سال ۱۳۲۰ ه.ق^۱ در شهر خمین در خانواده‌ای روحانی دیده به جهان گشودند. پدر و پدر بزرگ و جد ایشان از فقهای بزرگ آن دوران بودند. پدر ایشان مرحوم سید مصطفی در شهر خمین، سایه آرامش برای

۱- نکته: از آنجایی که از ۱۱ فروردین ماه ۱۳۰۴ ه.ش تاریخ رسمی ایران از هجری قمری به هجری شمسی تغییر یافت لذا زمان‌های قبل از این تاریخ با هجری قمری ذکر شده است.

اهالی و مانع بزرگی برای زورگویان دولتی و خوانین بود. همین امر، موجب دشمنی و ایجاد توطئه توسط آنان گردید. از این رو در ذی‌القعدة سال ۱۳۲۰ هـ. ق آقا سید مصطفی جهت دیدار با والی عراق (اراک) و شکایت از خوانین ستمگر معروف خمین از جمله جعفر قلی‌خان و میرزا قلی‌خان به همراه چند نفر محافظ مسلح عازم اراک شد؛ اما در بین راه آن دو با خلع سلاح محافظان، آقا سید مصطفی را در حالی که ۴۲ سال بیشتر نداشت، به شهادت رساندند. بعد از این حادثه امام (ره) تحت سرپرستی مادر و عمه و مراقبت برادر بزرگترش آیت‌الله پسندیده قرار گرفت. امام (ره) تحصیلات مقدماتی را در خمین گذراندند و برای ادامه تحصیل در سن ۱۹ سالگی به حوزه علمیه اراک رهسپار شدند و بعد با تأسیس حوزه علمیه قم توسط آیت‌الله حائری، به این شهر مهاجرت کردند و نزد آیت‌الله محمد علی شاه‌آبادی و آیت‌الله حائری کسب فیض نمودند تا به درجه اجتهاد رسیدند و تدریس فقه، اصول، اخلاق، حکمت و فلسفه را برای طلاب آغاز کردند. امام خمینی (ره) در سال ۱۳۲۳ هـ. ش کتاب معروف «کشف الاسرار» را تألیف کردند و در این اثر حکومت رضا شاه را مورد نکوهش و انتقاد قرار دادند.

در سال ۱۳۴۱ هـ. ش با لایحه تشکیل انجمن‌های ایالتی و ولایتی و انقلاب سفید شاه به مخالفت برخاستند. امام (ره) در حادثه ۱۵ خرداد ۱۳۴۲ دستگیر و به مدت یک‌سال در تهران زندانی شدند. در ۱۳ آبان‌ماه ۱۳۴۳ هـ. ش به دلیل مخالفت با موضوع کاپیتولاسیون به ترکیه و بعد به نجف اشرف در عراق تبعید شدند و حدود ۱۵ سال در آنجا اقامت گزیدند. امام خمینی (ره) در این مدت توانستند فصل جدیدی از مبارزات سیاسی علیه حکومت شاه در ایران را آغاز کنند. سرانجام به دلیل مخالفت دولت عراق با حضور ایشان در نجف در دهم مهر ماه ۱۳۵۷ هـ. ش به پاریس عزیمت کردند و بر شدت تبلیغات و مبارزات خود افزودند و زمینه تظاهرات میلیونی را در سراسر شهرهای ایران فراهم ساختند تا اینکه سرانجام با مقاومت مردم، شاه در ۲۶ دی‌ماه ۱۳۵۷ ایران را ترک کردند امام (ره) با فرار شاه در ۱۲ بهمن‌ماه ۱۳۵۷ هـ. ش با استقبال میلیونی مردم ایران به وطن بازگشتند و مقدمات تشکیل حکومت جمهوری اسلامی را در ۲۲ بهمن‌ماه ۱۳۵۷ هـ. ش فراهم کردند. امام بعد از ۱۱ سال رهبری در روز یکشنبه ۱۴ خرداد ماه ۱۳۶۸ هـ. ش به لقاءالله پیوستند.

۲- قائم مقام فراهانی

میرزا ابوالقاسم قائم مقام (ثانی) مردی ادیب، دانشمند، نویسنده، مدیر، باهوش و در امور اداری هنرمند بود. وی دردوره محمدشاه قاجار کفایت و لیاقت قابل توجهی از خود نشان داد و چون محمدشاه او را عامل موفقیت خود می‌دانست و پیوسته حسن اعتماد پدر خود عباس میرزا را نسبت به او دیده و شنیده بود، او را به مقام صدارت برگزید. اما مخالفان خارجی و داخلی قائم مقام، او را به دلیل اقداماتش که همه به نفع مملکت بود، تحمل نکردند و سرانجام شاه تحت تأثیر افکار و عقاید آنان قرار گرفت و دستور داد او را در سال ۱۲۵۱ هـ. ق به قتل برسانند.

۳- امیرکبیر

میرزا تقی‌خان امیرکبیر فرزند کربلایی محمد قربان، آشپز میرزا عیسی قائم مقام (اول)، به سال ۱۲۲۳ هـ. ق در روستای هزاوه اراک به دنیا آمد که هنوز هم در این روستا محله‌ای به نام محله میرزا تقی‌خان معروف است. او علی‌رغم این که برخاسته از یک طبقه پایین اجتماعی بود، در دامان یکی از بهترین و اصیل‌ترین خاندان‌های آن روز ایران

شکل ۱۷-۴- امیر کبیر

(قائم مقام) رشد و نمو یافت. وی فن منشی‌گری را نزد قائم مقام آموخت. بعدها به مقام مستوفی‌گری نظام آذربایجان و عاقبت به صدارت رسید. در زمان صدارتش اصلاحات فراوانی در قوانین و سیاست کشور و جبران عقب ماندگی‌های تاریخی ایران کرد؛ اما سرانجام دشمنی امثال آقاخان نوری و مهدعلیا (مادر ناصرالدین شاه) در دربار و مخالفت‌های بیگانه از جمله روس و انگلیس و ناپختگی ناصرالدین شاه، باعث شد در ۲۰ محرم ۱۲۶۸ هـ. ق از صدارت معزول و به شهر کاشان تبعید شود. وی بعد از مدتی به فرمان ناصرالدین شاه به طرز فجیعی در حمام فین کاشان کشته شد و پیکر پاکش در سرزمین کربلا به خاک سپرده شد.

نقش استان مرکزی در دفاع مقدس

مردم استان در طول تاریخ همراه با دیگر هموطنان خود به پاسداری از مرزهای کشور پرداخته‌اند اما مؤثرترین جلوه این پاسداری مربوط به دوران هشت ساله دفاع مقدس است.

پس از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، توطئه‌های مختلف داخلی و خارجی انقلاب را تهدید می‌کرد که در خنثی کردن این توطئه‌ها مردم استان سهم بسزایی داشتند. نیروهای داوطلب مردمی و نظامی استان مرکزی در قالب گردان‌های عملیاتی به دفاع از کیان کشور پرداختند و با گذشت زمان و ادامه تجاوزهای رژیم بعثی صدام، همگام با سراسر کشور، در مرداد ماه ۱۳۶۱ با تجمع نیروهای چند استان همجوار در قالب لشکر ۱۷ علی‌ابن ابیطالب (ع) به فرماندهی سردار شهید مهدی زین‌الدین شکل جدیدی یافتند. همچنین لشکر مهندسی رزمی ۴۲ قدر، جهاد سازندگی، پدافند هوایی ارتش و نیروهای انتظامی استان نیز در عرصه‌های مختلف به مقابله با ارتش متجاوز بعثی عراق اقدام کردند.

بیشتر بدانیم

نیروهای بسیجی و سپاهی استان در طول جنگ تحمیلی در قالب گردان‌های علی‌ابن ابی‌طالب (ع)، امام حسن (ع)، امام حسین (ع)، امام سجاد (ع)، امام رضا (ع)، ولیعصر (عج)، قمر بنی‌هاشم، سلمان فارسی و روح‌الله، فداکاری‌های کم‌نظیری از خود نشان دادند که حماسه‌های آنان در عملیات‌های بزرگ برای همیشه جاویدان خواهد ماند.

نقش استان در پشتیبانی و حمایت از دفاع مقدس

۱- اعزام نیرو: در طول جنگ تحمیلی بیش از ۶۵ هزار رزمنده به مناطق جنگی جنوب و غرب کشور توسط ارگان‌های مختلف استان از جمله سپاه پاسداران، ارتش، هلال احمر و جهاد سازندگی اعزام شدند. از این تعداد، حدود ۶۲۰۰ نفر از رزمندگان به درجه رفیع شهادت نائل آمدند. (تعداد ۸۵ شهید گمنام از اقصی نقاط میهن اسلامی در ۲۲ نقطه این استان به خاک سپرده شده‌اند که باعث عطرآگین شدن فضای معنوی آن شده‌اند.) در این استان ۱۵۲۵۵ نفر به افتخار جانبازی نائل آمده‌اند و ۸۱۳ نفر نیز از آزادگان سرافراز هستند. وجود سرداران و امیران افتخارآفرین این استان همانند شهیدان: رحیم آنجفی (فرمانده تیپ یکم لشکر ۱۷)، کاوه نبیری (فرمانده تیپ دوم لشکر ۱۷)، احمد حسینی (قائم مقام فرماندهی لشکر ۴۲ قدر)، غلامعباس پشتاره، ناصر بختیاری، اصغر فتاحی، شهید حجت الاسلام مجتبی اکبرزاده، بهرام شیخی، سید نظام جلالی، محمد صادق بابایی، مهدی نصری، سعید ادبجو، خلبان مرادعلی جهانشاه لو، حمیدرضا محمدی و خلبان اسدالله بربری موجب افتخار و سربلندی ایران اسلامی است.

شکل ۱۸-۴ اعزام رزمندگان استان به مناطق جنگی

شکل ۱۹-۴- جمعی از سرداران و امیران شهید استان مرکزی

فعالیت ۲-۴

به نظر شما، چرا شهدا در وصایای خود ما را بر نگرهبانی از انقلاب اسلامی و پیروی از سیره امام خمینی (ره) سفارش کرده‌اند؟

- ۲- کمک‌های مردمی : جمع‌آوری کمک‌های مردمی یکی از شاخصه‌های هشت سال دفاع مقدس است که مردم استان نیز در این زمینه نقش قابل توجهی داشته‌اند. بزرگ‌ترین کاروان‌های کمک‌های مردمی در قالب طرح لبیک به همراه سپاهیان حضرت محمد(ص) و سپاهیان حضرت مهدی(عج) بوده است.
- ۳- سازندگی و دفاع هوایی : استان مرکزی یکی از قطب‌های مهم صنعتی کشور محسوب می‌شود. در زمان جنگ تحمیلی، کشور در محاصره نظامی و اقتصادی دشمنان قرار داشت؛ بنابراین مهندسان و کارگران کارخانجات متعهد این استان با تلاش‌های

شکل ۴-۲۰- کمک‌های مردمی و ارگان‌های دولتی به جبهه‌های جنگ

دلسوزانه و شبانه‌روزی خود، نقش بسیار حساس و تعیین کننده‌ای در ساخت ماشین آلات جنگی، پل‌های شناور، مهمات و... داشته‌اند که این امر باعث توجه و حساسیت استکبار جهانی و رژیم بعث عراق به این استان شد. به همین علت به‌طور مکرر صنایع و مناطق مسکونی استان خصوصاً شهر اراک را بارها بمباران نمودند. طی این تجاوزهای هوایی چندین فروند هواپیمای دشمن در شهر اراک مورد اصابت پدافند هوایی قرار گرفتند و سرنگون شدند.

شکل ۴-۲۱- بمباران کارخانه آلومینیوم سازی اراک (۵ مردادماه ۱۳۶۵)

۴- اسکان جنگ زدگان : بعد از وقوع جنگ تحمیلی بسیاری از هموطنان ما در شهرهای جنوب و غرب کشور آواره شدند که تحت عنوان مهاجران جنگ تحمیلی به برخی از استانهای کشور برای سکونت موقت انتقال داده شدند. استان مرکزی نیز به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و راههای ارتباطی مناسب، میزبان تعداد زیادی از آنان بوده است و طرح اسکان موقت جنگ زدگان در خانههای مردم این استان، به مدت ۵ تا ۶ ماه به طول انجامید. پس از آن، مسئولیت ساماندهی و خدماتدهی به آنان را ستاد اسکان جنگ زدگان به عهده گرفت.

شکل ۲۳-۴- گلزار شهدای اراک

شکل ۲۲-۴- آرامگاه یک شهید گمنام (نراق)